

Paweł Frankowski, *Grupy wyznaniowe w Gdańsku w warunkach współczesnych procesów globalizacyjnych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, ss. 431.

Kształtujący się nowy ład cywilizacyjny, w którym ujawnia się jednocześnie unifikacja i dywersyfikacja życia społecznego znajduje wyraźne odbicie w świecie wyznaniowości i religijności. Rzeczywistość ta z dużą wyrazistością ujawnia się w Stanach Zjednoczonych, które są swoistym wzorem przemian cywilizacyjnych; zauważa się, że Stany Zjednoczone przeżywają dziś odrodzenie wiary religijnej i uczestnictwa w praktykach religijnych. Na ożywieniu tym nie korzysta jednak żadne z głównych tradycyjnych wyznań z wyjątkiem Południowych Baptystów; wszystkie wyznania od dwudziestu lat znajdują się w stanie kryzysu. Nowa religijność także ma charakter wielokrotnego wyboru; żadna grupa wyznaniowa nie przyciągnęła znaczącej liczby wyznawców. Ożywienie religijne obejmuje raczej oddolnie zorganizowane, powstałe w Ameryce związki wyznaniowe, reprezentujące mozaikę wierzeń i preferencji. Ważnym zjawiskiem jest fakt, że najszybciej rozwijają się wyznania najbardziej surowe i wymagające, szczególnie Południowi Baptysty, podczas gdy Kościoły liberalne tracą wiernych. Nie powinno to nikogo dziwić. W niespokojnych czasach wielu ludzi odczuwa potrzebę życia w ramach struktury, a nie w atmosferze niejasności. Ludzie potrzebują czegoś pewnego, a nie dyskusyjnego. Żądanie struktur będzie się nasilało; zaspokoją je nie największe, stare Kościoły (katolicki, episkopalny, metodystyczny, presbiteriański i luterański), ale Południowi Baptysty, Mormoni, Adwentyści Dnia Siódmego i olbrzymia liczba nowych, ukstałowanych w USA fundamentalistycznych lub charyzmatycznych ruchów chrześcijańskich oraz Ruch Młodych w Jezusie. W USA istnieją dziś tysiące niezależnych Kościołów chrześcijańskich i wspólnot wyznaniowych (Por. J. Naisbitt, *Megatrendy. Dziesięć nowych kierunków zmieniających nasze życie*, Poznań 1997, s. 286–287). Zjawiska te ujawniają się również w Europie i w Polsce. Ugruntowują je procesy unifikujące życie kulturowe a zarazem powodujące dehumanizację życia społecznego, osłabienie więzi społecznych, trudności w zrozumieniu i przystosowaniu się człowieka do coraz szybszego tempa życia.

Przemiany w obrazie wyznaniowości w Polsce ujawniają się przede wszystkim w ośrodkach wielokulturowości wynikającej z ładu narodowościowo-etnicznego. Charakterystyczną rzeczywistością w tym względzie stanowi Gdańsk. W prezentowanej książce podjęto wyzwanie jej zarysowania deskryptywnego i eksplanacyjnego.

Problem zaprezentowano w trzech rozdziałach zatytułowanych kolejno: I. Tożsamość religijna w warunkach współczesnej unifikacji i dezintegracji świata; II. Grupy wyznaniowe w Polsce w okresie transformacji ustrojowej; III. Formy aktywności nierzymskokatolickich Kościołów i związków wyznaniowych w Gdańsku. W rozdziale pierwszym przedstawiono analizę kwestii: 1. Wartości kształtującego się społeczeństwa informacyjnego; 2. Geneza, klasyfikacja i funkcje religii; 3. Religie a państwa europejskie; 4. Kościoły a nowe ruchy religijne. W rozdziale drugim przedstawiono zaś: 1. Sytuacja prawna związków wyznaniowych w Polsce; 2. Przemiany społeczno-religijne i polityczno-ekonomiczne z uwzględnieniem rysu konfesyjności Gdańska; 3. Atlas grup wyznaniowych i organizacji międzykościelnych; 4. Ekumenizm na Pomorzu Gdańskim. W rozdziale trzecim, mającym charakter przewodnikowy ukazano 25 podmiotów aktywności wyznaniowej, tj.: 1. Bractwo Kapłańskie Św. Piusa X pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny w Gdańsku; 2. Gmina Żydowska w Gdańsku. Filia Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Polsce; 3. Instytut Wiedzy o Tożsamości „Misja Czaitanii” Oddział w Gdańsku; 4. Karański Związek Religijny w RP. Dżymat w Gdańsku; 5. Kościół Chrystusowy w RP z siedzibą w Sopotcie; 7. Kościół Chrześcijańskich Baptystów. Pierwszy Zbór w Gdańsku; 8. Kościół Chrześcijańskich Baptystów. Drugi Zbór w Gdańsku; 9. Kościół Ewangelicko-Methodystyczny w RP. Parafia w Gdańsku; 10. Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich w Polsce (mormoni). Gmina w Gdańsku; 11. Kościół Katolicki obrządku bizantyjsko-ukraińskiego. Parafia Konkatedralna pw. Św. Bartłomieja i Najświętszej Marii Panny w Gdańsku; 12. Kościół Katolicki obrządku ormiańskiego. Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej Stanisławowskiej w Gdańsku; 13. Kościół Polskokatolicki w RP. Parafia pw. Bożego Ciała w Gdańsku; 14. Kościół Wolnych Chrześcijańców w RP. Zbór w Gdańsku; 15. Kościół Zielonoświątkowy w RP. Zbór w Gdańsku; 16. Muzułmański

Związek Religijny w RR Gmina Wyznaniowa w Gdańsku; 17. Niezależna Gmina Wyznania Mojżeszowego z siedzibą w Gdańsku; 18. Parafia Ewangelicko-Ausgburska (luterañska) w Gdańsku z siedzibą w Sopocie; 19. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny. Parafia Katedralna pw. Św. Mikołaja i Parafia wojskowa pw. Św. Jerzego w Gdańsku; 20. Strażnica – Towarzystwo Biblijne i Traktatowe – Związek Wyznania Świadców Jehowy w Polsce. Zbór Gdańsk – Olszynka; 21. Światowy Uniwersytet Duchowy Brahma Kumarta w Polsce. Filia w Gdańsku; 22. Wspólnota Religijna Lectorium Rosicrucianum. Filia Międzynarodowej Szkoły Złotego Różokrzyża. Oddział w Gdańsku z siedziba w Koszalinie; 23. Zachodni Zakon Sufi w Polsce. Przedstawicielstwo Regionalne w Sopocie; 24. Związek Buddyjski Tradycji Karma Karzang w Polsce (Filia Klasztoru Benchen) Ośrodek w Gdańsku; 25. Związek Wyznaniowy Wiara Baha’i w Polsce. Wspólnota w Gdańsku.

Prezentację rzeczywistości wyznaniowej poprzedza „Wstęp”, w którym wskazuje się na aktualność rozpoznawanych zagadnień, cele i zadania przyjęte w realizacji wyzwania badawczego, podstawowe pytania, które stały się inspiracją prezentacji problemu, a w tym: 1. w czym wyraża się specyfika współczesnych przemian globalnych? jakie konsekwencje w sferze społeczno-ekonomicznej, kulturowo-cywilizacyjnej i konfesyjnej wynikają z zachowań i przemian w procesie kształtowania się społeczeństwa informacyjnego? jakie są główne przyczyny powstawania związków wyznaniowych? w jakim stopniu tożsamość kulturowa Polski jest jednocześnie barierą i szansą w funkcjonowaniu grup wyznaniowych?

Podkreśla się tu, że aktywność grup mniejszościowych jest pochodną rzeczywistości politycznej państwa.

Odnosząc się refleksyjnie do współczesności zauważa się, że świat ponadczasowy – humanistyczny (stan myśli) ulega niszczeniu poprzez technikę (krótkotrwały eksperyment); kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego w tych warunkach powoduje, iż mniejszości w dłuższym przedziale czasowym mogą zaniknąć; racjonalne myślenie może zastąpić „bolszewizm” wyrażając się w niewiedzy, emocjach, naśladownictwie, grupach egoistycznych oraz moralności (zastępowanej przez marketing) podatność na manipulację. Odhumanizowanie życia, stechnizowanie elimi-

nuje człowieka wrażliwego a ugruntowuje prymitywność – brak dystansu do świata (s. 9).

Wskazując na wartości kształtującego się społeczeństwa informacyjnego przypomina się, że w poznaniu naukowym nośne stało się definiowanie procesów sprzyjających integracji, jak i dezintegracji życia społeczno-politycznego i gospodarczego we współczesnych przemianach cywilizacyjnych. Unifikacja przejawia się w uniwersalizacji wartości kulturowych, upodobaniu się form organizacji ekonomicznej i społeczno-politycznej, uniformizacji zwyczajów i obyczajów, a dezintegracja w stanie napięć, konfliktów, depresji, izolacji społecznej (s. 13). W kształtującym się nowym ładzie cywilizacyjnym charakterystycznym zjawiskiem jest dwubiegowość, przeciwstawność ujawniania się wartości, m.in. obserwuje się dwubiegowość w ładach: 1. globalność – lokalność; 2. uniwersalizacja – relatywizacja; 3. homogeniczność – heterogeniczność; 4. integracja – dezintegracja; 5. społeczność losu – społeczność wyboru.

Uporządkowanej wiedzy dostarcza się odwołując do specjalistycznej literatury przedmiotu w genezie, klasyfikacji i funkcjach religii, m.in. przy klasyfikacji zwraca się uwagę na kryteria: istnienia, geografii, etniczności, genezy, wyznaczanych bóstw, stosunku do otoczenia zewnętrznego, stosunku do wyznawców, sprecyzowania i usystematyzowania kultu, doktryny i organizacji.

Funkcje religii postrzega się z punktu widzenia: 1. socjalizacyjno-wewnętrznego (osobiste zasady moralne), 2. kreacyjnego (podstawa konstytutywna sensu życia i własnej tożsamości, źródło osobistego światopoglądu, wiążące się z funkcjami psychologicznymi), 3. socjalizacyjno-zewnętrznego (poczucie więzi z innymi, poszanowanie tradycji rodzinnej, zapewnienia powodzenia w życiu).

Wskazując na ujawnianie się zależności w funkcjonowaniu religii i instytucji państwa przypomniano najważniejsze ogniwa z dziejów zbliżające oba podmioty oraz ich postrzeganie w myśli intelektualnej, jak też przedstawiono najnowsze uregulowania dotyczące ich funkcjonowania, m.in. zawarte w Międzynarodowym Pakcie Praw Cywilnych i Politycznych, uchwalonych przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w 1966 r., gdzie stwierdza się, że: 1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii; pra-

wo to obejmuje wolność posiadania lub przyjmowania religii lub przekonań według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań przez uprawianie kultu, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie; 2. Nikt nie będzie podlegał przymusowi, który stanowiłby zamach na jego wolność posiadania lub przyjmowania wyznawania albo przekonań według własnego wyboru; 3. Wolność uzewnętrzniania religii lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane ustawą i są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób; 4. Państwa – strony paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami.

Charakteryzując powstawanie nowych ruchów religijnych dużo miejsca poświęca się sektom; zauważa się, że powstają one w wyniku schizm (protestu), tj. odłączenia się od istniejących macierzystych organizacji religijnych; występują one w obrębie konwencjonalnej tradycji religijnej i pozostają w napiętych stosunkach ze swoim środowiskiem socjokulturowym; z definicji zostają wyłączone „sekty polityczne”, gdyż nie są ruchami religijnymi, ruchy kultowe, gdyż prokurują niekonwencjonalną (nową) tradycję religijną oraz konwencjonalne Kościoły akceptujące swoje otoczenie społeczne. Wyróżnia się zwykle cztery typy sekt chrześcijańskich: 1. konwertystyczne (entuzjastyczne, prozelityczne); 2. adwentystyczne (milenarystyczne); 3. pietyczne (izolujące się od świata zewnętrznego); 4. gnostyczne (religia jako wiedza tajemna).

Do sekt i kultów wstępują ludzie najczęściej w przełomowych momentach życia, tj. wyraźnego osłabienia (poszukiwania) wiary. Niezaspokojone pragnienia inspirują do nowych doświadczeń przeżywania religii, odnalezienia Boga. W charakterystyce uczestników nowych konfesji zaznacza się przewaga mężczyzn, w parareligijnych (wymagających mniejszego zaangażowania) – nad kobietami; szybciej pojawiają się kobiety w miejscowościach powyżej 100 tys. mieszkańców, aniżeli w miasteczkach i na wsiach. Do sekty wstępują zwykle osoby: 1. ofiary depriwacji (mające

problemy z nawiązywaniem znajomości ze wspólnota socjokulturową); 2. przejawiające niewielkie zainteresowanie zachowaniami konformistycznymi; 3. słabo związane ze środowiskiem zewnętrznym; 4. akceptujące partnerów wymianny w zamkniętej grupie (s. 57).

Zauważa się, że osłabienie tradycyjnych religii, jak i łatwość realizacji pragnień z posiadania kompensatorów i nagród w sektach i kultach powoduje, że jednym z zaskakujących skutków sekularyzacji okazuje się być renesans jej funkcjonowania oraz rozkwit. Jednostki coraz chętniej opowiadają się za możliwością wielokrotnego wyboru poszukując nowych przeżyć duchowych, od religii „urodzenia” do religii „świadomego stanowienia”, od społeczeństwa „losu” do społeczeństwa „wyboru”. Szacuje się, że na świecie jest ponad 100 mln wyznawców nowych ruchów religijnych; stanowią one ok. 2% społeczności globu ziemskiego, łącznie przekraczając liczbę grup tradycyjnych wyznań (s. 60).

W rzeczywistości parareligijnej w latach siedemdziesiątych zaczął rozwijać się ruch New Age, dla którego świat, człowiek i cały kosmos stanowią jedność. Niektóre idee ruchu wspierane są cytatami z Nowego Testamentu, np. jedność kosmosu (List Kolosan, 1, 20), społeczności wielkiego człowieka (Pierwszy List do Koryntian, 12, 13). Na biblijnych koncepcjach nowej ziemi i nieba oraz na tezach teologa Pierre Teilharda de Chardin zbudowana jest nauka o Chrystusie kosmicznym; nowa era wiąże się z konstelacją Wodnika a pojęcie wywodzi się w niej z ezoterycznej historiozofii, posługującej się symboliką i terminologią astronomiczną; zwolennicy New Age nie tworzą dogmatów i kultów, ani trwałej formy organizacyjnej. W świecie intelektualnym ujawnia się przy tym spór – czy New Age jest ruchem religijnym, parareligijnym, czy tylko społecznym, hołdującym indywidualizmowi i subiektywizmowi oraz duchowej przemianie dążącej do jedności, pokoju, miłości (s. 65). Przypomina się tu, że powstawaniu nowych ruchów konfesyjnych sprzyjają załamania koniunktury gospodarczej, niepokoje społeczne, klęski żywiołowe i wojenne, kontakty z bardziej rozwiniętą technologicznie kulturą, terroryzmem, zagrożeniami ekologicznymi (np. problem dostępu do czystej wody) oraz kryzys religii tradycyjnych.

Podkreśla się, że w warunkach współczesnych procesów globalizacyjnych na kształtowanie się

systemu aksjologicznego i postaw religijnych wpływa nie tylko tradycja i obyczaje, ale też wiara nieustannie zdobywana i na nowo wybierana, koncentrująca się na samorealizacji i harmonii między człowiekiem a naturą (s. 66).

Charakteryzując sytuację rzeczywistości wyznaniowej i religijnej w Polsce przywołuje się główne uregulowania normatywne, a przede wszystkim przypomina się ład konstytucyjny; wskazuje się podstawowe zapisy odnoszące się do stanu obecnego życia wyznaniowego; dostarcza się też bogate warstwy wiedzy deskryptywnej charakteryzującej rozwój grup wyznaniowych oraz ujawniające się w tej sferze zmiany w warunkach przemian kulturowych, a zwłaszcza w rzeczywistości gospodarczej i politycznej; ilustruje się rzeczywistość tę wynikami badań prowadzonymi przez różne instytucje, a zwłaszcza przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, m.in. zawartymi w publikacji Kościół katolicki na początku trzeciego tysiąclecia w opinii Polaków, powstałej w 2004 r. jako raport; zgodnie z nim katolicyzm deklarowało w Polsce 92% respondentów (s. 85).

Prezentując rzeczywistość wyznaniową w Gdańsku przywołuje się ogniwa tradycji wielokulturowości, które ujawniają się w 1000-letniej historii tej przestrzeni kulturowej; podkreśla się przemiany polityczne, a wraz z nimi przeobrażenia demograficzne i wyznaniowe. Odnosząc się do współczesności przypomina się, że pozytywna opinia o Gdańsku jako ośrodku wyróżniającego się niezwykłą otwartością jest konsekwencją zmitologizowanej rzeczywistości dotyczącej zamożności, gościnności, tolerancji, wolności, a w postrzeganiu realnym siłą ma przekonanie, że w mieście można się zakochać, ale ono nigdy nikogo nie pokochało; jest ono rzeczywistością pogranicza, gdzie ścierają się różne wartości, postawy, aspiracje, dążenia; ścierają się problemy morza i ładu, świata słowiańskiego i germańskiego, sąsiedztwa polsko-niemieckiego, łączenia się kresowości z regionalizmem kaszubskim; mitów i stereotypów z rzeczywistością społeczno-polityczną określonej sytuacji ustrojowej.

Różne okoliczności, zwłaszcza będące konsekwencją II wojny światowej uczyniły współczesny Gdańsk miastem wieloetniczności i wielowyznaniowości; wśród mniejszości narodowych zaznacza się w nim obecność przede wszystkim: Białorusinów, Cyganów, Czechów, Greków, Ka-

raimów, Litwinów, Łemków, Macedończyków, Niemców, Ormian, Rosjan, Tatarów, Ukraińców, Żydów oraz przedstawicieli innych narodowości i grup etnicznych. Ważną rolę w integrowaniu mniejszości tych pełnią świątynie; i jak np. Białorusini skupiają się przede wszystkim w Cerkwi Prawosławnej w Gdańsku Wrzeszczu, Ormianie w świątyni przy Kościele pw. św. Piotra i Pawła w Gdańsku, Tatarzy w meczecie w Gdańsku Oliwie, Ukraińcy w Konkatedrze pw. Św. Bartłomieja i Opieki Najświętszej Marii Panny w Gdańsku; w ładzie przestrzennym Trójmiasta istnieje ponad 40 grup wyznaniowych (s. 97).

Rzeczywistością kulturową wyróżniającą grupy wyznaniowe są miejsca pochówku (cmentarze); obecnie są to głównie wydzielone przez Radę Miasta kwatery cmentarne. W granicach administracyjnych Gdańska zwracają w tym względzie uwagę m.in. cmentarze żydowskie na Chełmie (ul. Cmentarna) i Wrzeszczu (ul. Traugutta), menonicki (ul. Na Stoku) oraz tzw. zjednoczony dla kościołów św. Piotra i Pawła oraz mennonitów (ul. Towarowa), ewangelickie (al. Zwycięstwa oraz między ul. Traugutta i Smoluchowskiego, między Bramą Oliwską a Politechniką Gdańską, i przy ul. Nowotnej oraz Kruczech w Gdańsku Stogach (s. 99). W wykładzie dostarcza się bogatej warstwy wiedzy faktograficznej; starannie się ją porządkuje, co czyni, że złożone kwestie wyznaniowe stają się czytelne w odbiorze, ujawnia się swoisty przewodnik po rzeczywistości wyznaniowej Gdańska.

Pogłębianie tej formy wykładu prezentuje się pod hasłem atlas grup wyznaniowych i organizacji międzykościelnych. W formie starannej analizy poznawczej oraz prezentacji wiedzy o ładzie instytucjonalnym w sferze wyznaniowości przestrzeni gdańskiej; w instytucjonalizacji tej zwraca się uwagę na: lokalizację władz, datę ujawnienia się w Polsce, aktualna datę rejestracji, liczbę wyznawców, liczbę duchownych, liczbę jednostek kościelnych, stan świątyń, domów modlitw.

W warunkach współczesnych przemian w świecie wyznaniowym nowym zjawiskiem stał się ekumenizm, tj. ruch mający na celu zjednoczenie Kościołów chrześcijańskich; aktywność ruchu wysoko podniesiona została społecznie przez papieża Jana Pawła II; w wykładzie zarysowano ujawniające się w rzeczywistości wyznaniowej Polski i Gdańska podstawowe tendencje i kierunki rozwoju ekumenizmu, czego wyrazem sta-

ło się m.in. utworzenie Cmentarza Nieistniejących Cmentarzy, którego oficjalne ogłoszenie odbyło się 24 maja 2002 r. (s. 156).

Z wielką starannością poznawczą zaprezentowano w książce działalność nierzymskokatolickich Kościołów i związków wyznaniowych w przestrzeni kulturowej Gdańska; odwołano się do podstawowej wiedzy o poszczególnych grupach wyznaniowych, do założeń, celów, dziedzictwa kulturowego oraz stanu współczesnego, z zaznaczeniem tendencji rozwoju i dalszej działalności. W prezentacji poszczególnych grup wyznaniowych odwołano się do podstawowej literatury źródłowej oraz pozyskiwanej metodą obserwacji uczestniczącej z wykorzystaniem technik: ankiet, wywiadów z przedstawicielami duchowieństwa oraz wiernych; wykład wzbogaca się materiałem ilustracyjnym, zdjęciami wykonanymi przez Autora książki; materiał źródłowy jest starannie udokumentowany z punktu widzenia rejestracji zjawisk i procesów dla celów naukowo-badawczych. Na podkreślenie zasługuje opracowanie w prezentacji grup wyznaniowych biogramów obecnie funkcjonujących duchownych; w zapisach ich uwzględniono dane: imię i nazwisko, data i miejsce urodzenia, stan cywilny, wykształcenie, święcenia kapłańskie, służba w Kościele, ulubiona lektura, forma wypoczynku, maksyma życiowa, ważniejsze publikacje; jest istotnym elementem upodmiatawiałym prezentację poszczególnych wspólnot wyznaniowych, jak też zasługujący na uwagę poznawczą z punktu widzenia przywództwa grupowego.

W warstwie podsumowującej, tj. zakończeniu podjęto próbę refleksyjnego przedstawienia przemian dokonujących się w ładzie lokalnym pozostającym pod silnym oddziaływaniem procesów globalizacyjnych. Wskazuje się, że Polacy są przywiązani do tradycji i dziedzictwa kulturowego, aczkolwiek silniejszą okazuje się siłą ład globalny, który zderzając się z tradycją „łamię” to co dawne na rzecz kształtowania „nowego”; mimo że religia pozostaje najtrwalszą wartością w ładzie kulturowym Polaków, to kształtująca się nowa rzeczywistość cywilizacyjna czyni w tym względzie istotne zmiany; nie są one wielce znaczące z punktu widzenia całości spraw wyznaniowych w Polsce, aczkolwiek są zauważalne w recepcji ukierunkowanej, przy czym funkcjonują obok tradycyjnych podmiotów wyznaniowych nowe ruchy wyznaniowe, religijne oraz parareligijne.

Książka napisana jest na bazie bardzo starannie zebranych materiałów źródłowych, właściwie zakwalifikowanych w ładzie bibliograficznym.

Z formalnego punktu widzenia, jak też przydatności praktycznej poznawczej na podkreślenie zasługuje materiał zawarty w aneksie, materiał ilustracyjny oraz indeks osobowy. Książka jest ważnym osiągnięciem poznawczym, dokumentującym przemiany wyznaniowe i religijne w przestrzeni kulturowej Gdańska. Zasługuje na uwagę jako dzieło pogłębiające wiedzę o Gdańsku, stanowi też przykład najlepszego dokumentowania pozyskiwanej wiedzy o współczesności.

Andrzej Chodubski

Paulina Bohdanowicz, *Turystyka a świadomość ekologiczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, ss. 361.

Wśród czynników generujących rozwój cywilizacyjny świata istotne miejsce przypada ruchliwości przestrzennej. Ona jest ważną siłą kształtującą ład gospodarczy, postawy, zachowania polityczne, aspiracje i dążenia polityczne, upodobania kulturalne, estetyczne itp. Postrzegając ludzi w kategoriach allochtoniczności, tj. ruchliwości przestrzennej i autochtoniczności – silnego przywiązania do danej przestrzeni, zauważa się, że kategoria pierwsza z wymienionych zdobywa pierwszeństwo w przekształcaniu oblicza kulturowo-cywilizacyjnego świata. Tworzą ją ludzie odważni, przedsiębiorczy, krytyczni wobec otaczającej ich rzeczywistości, ujawniający zdolności przystosowawcze do zmieniających się warunków, sytuacji, „ciekawi świata”, a zatem starający się rozpoznać otaczający ich świat fizyczny, jak i psychospołeczny. Współcześnie ruchliwość przestrzenna obok tradycyjnych wyzwań związanych z poszukiwaniem żywności, handlem, pielgrzymkami religijnymi, różnymi okolicznościami politycznymi i społecznymi, czyli względami ekonomicznymi, zawodowymi, edukacyjnymi duży zasięg ma dzięki okolicznościom wypoczynkowo-rekreacyjnym. Zauważa się przy tym, że człowiek od zarania dziejów prowadzi walkę z otaczającym go własnym środowiskiem naturalnym, stara się go silnie od siebie uzależnić; walka ta prowadzi do postępującej ciągłej degradacji środowiska naturalnego; w degradacji tej